

INFOKOMMUNIKATSION TEXNOLOGIYALAR LEKSIKASINING XUSUSIYATLARI VA ULAR USTIDA ISHLASH JARAYONLARI

Abdullayeva Simela Xristoforovna

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti dotsenti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10809648>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Infokommunikatsion texnologiyalar leksikasining xususiyatlari va ular ustida ishlash jarayoni va Infokommunikatsiya texnologiyalari lug'atining xususiyatlari ko'rib chiqiladi. Uning ilmiy adabiyotlarda ifodalanishi mutaxassislik tilini o'rgatishda e'tiborga olinishi kerak bo'lgan chastotalilik tamoyiliga asoslanib tavsiflanadi.

Kalit so'zlar: terminologik lug'at, terminologik qatlam, so'z-terminlar, termin elementi, chastota, termin tizimi.

FEATURES OF THE LEXICON OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES AND THE PROCESSES OF WORKING ON THEM

Abstract. In the given article the peculiarities of infocommunication technologies lexics is regarded. The infocommunication technologies lexics representation in the scientific literature on the frequency principle is concerned. The importance to pay attention for teaching the language of speciality is considered.

Key words: terminological vocabulary, terminology layer, words terms terminoelement, frequency, terminosistema.

ОСОБЕННОСТИ ЛЕКСИКИ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ПРОЦЕССОВ РАБОТЫ НАД НИМИ

Аннотация. Рассматриваются особенности лексики инфокоммуникационных технологий. Описывается ее представленность в научной литературе по принципу частотности, что необходимо учитывать при обучении языку специальности.

Ключевые слова: терминологическая лексика, терминологический слой, слова-термины, терминосистема, частотность, терминосистема.

Ilmiy adabiyotlarda "termin" tushunchasining ko'plab ta'riflari mavjud. Keling, ulardan ba'zilarini sanab o'tamiz. V.P.Danilenkoning ta'kidlashicha, "termin bu ilmiy yoki ishlab chiqarish-texnologik kontseptsianing nomi bo'lgan va ta'rifga ega bo'lgan maxsus qo'llanish sohasidagi so'z yoki ibora"¹

T.G Vinokurning takidlashicha, "maxsus so'zlarni emas, balki faqat maxsus funktsiyadagi so'zlarni" tushunadi.² Bir qator tadqiqotlarda atama va uning ma'nosi uning faoliyat ko'rsatish shartlariga qarab u yoki bu darajada izohlangan yashirin axborot salohiyati sifatida qaraladi.

Terminning axborot mazmuni uning ishlash shartlariga bog'liq. Axborot mazmuni diapazoni ramziydan metamatgacha (maksimal tarkibga) cho'ziladi. Bitta atamaning ko'p sonli komponentlarni ifodalash imkoniyati cheklangan. Biroq, agar atama bayonot yoki bayonotlar

¹Даниленко, В.П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов /В.П. Даниленко // Исследования по русской терминологии. М. 1971.

²Винокур, Т.Г. Закономерности стилистического использования языковых единиц / Т.Г. Винокур. М., 1980.

guruhida, matn yoki matnlar guruhida ishlansa, ular sezilarli darajada kengayadi. Kontekstda atama atama bilan ifodalangan tushunchaning ma'lum tomonlarini ochib beruvchi boshqa lingvistik birliklar o'zaro ta'sir qiladi.

Alohida olingan va ta'rifda aniqlangan so'z vazifasini bajaradigan bir xil atama, shuningdek, tegishli ravishda ramziy, ta'rifiy, tasniflash va matnli axborot mazmuniga ega deb hisoblanadi (A.S.Frolova). Tushunchaning qamrovi kengroq bo'lgan atamalar – kengaytmali, tushuncha doirasi torroq – intensial atamalar mavjud.

Har qanday fan va texnika sohasidagi atamalar ham tushunchalar kabi alohida holda mavjud emas, balki bir-biri bilan o'zaro munosabatda bo'ladi. Ular ma'lum bir tizimni tashkil qiladi.³

Tushunchalar tizimi va tushunchalar orasidagi bog'lanishlar har bir aniq fanning o'rganish predmetining mohiyatini ifodalaydi. Bizning holatlarimizda bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalari. Tizimli bog'liqligi tufayli har bir atama tushunchalarning terminologik tizimida o'ziga xos o'rin tutadi.⁴

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining terminologik leksikasi ham har qanday so'z yasalishi va sintaktik tuzilishi bilan farq qiluvchi leksik birliklar yig'indisi bilan ifodalanadi.

Morfologik-sintaktik tuzilishi nuqtai nazaridan bir xil emas. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari terminologiyasi rus tilining leksik quyi tizimlaridan biri sifatida hali maxsus tadqiqot mavzusi bo'lmagan, boshqa alohida quyi tizimlar esa juda yaxshi o'rganilgan. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari terminologiyasi bo'yicha lingvistik tadqiqotlar yetarli emasligi, shuningdek, ushbu sohaga oid atamalarning leksikasi va boshqa maxsus ma'lumotnomalarda to'liq qayd etilmaganligidan dalolat beradi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari atamalarini lingvistik (leksik) tashkil etishda quyidagi xususiyatlar e'tiborga olinadi:

-ushbu terminologik leksikaning keng tarqalgan, umumiy texnik lug'at va boshqa terminologik tizimlar bilan bog'lanishi;

-bugungi kunda atamalarga qo'yilayotgan bir ma'noilik talabining sinonimi, imlo o'zgarishlari va noaniqlik mavjudligi sababli buzilishi;

- lug'aviy tuzilmada atamalarning terminologik bo'lmagan atama elementlarining mavjudligi, ya'ni atamaning semantik tarkibida o'z ma'nosini o'zgartirmagan umumiy tildagi so'zlar.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining leksikasi, qoida tariqasida, ilmiy nutq uslubida leksik ma'nosini o'zgartirmasdan qo'llaniladigan keng tarqalgan ishlatiladigan so'zlar, umumiy ilmiy so'zlar, maxsus leksika, faqat mutaxassislariga tushunarli bo'lgan yuqori ixtisoslashgan atamalar bilan ifodalanadigan rus adabiy tilining qayta talqin qilingan.

Shubhasiz, tez-tez ishlatiladigan so'z atamadan farq qiladi. Terminlar ilmiy funksional uslubning stilistik xususiyatlarini lingvistik gavdalanirish vositalaridan biridir. Ularda mavhumlik, mantiqiylik, aniqlik, xolislik, ravshanlik, ixchamlik kabi uslubiy xususiyatlar aks etadi.

³ *Гринев, С.В.* Терминоведение: итог/ и перспективы / С.В. Гринев // Терминоведение и профессиональная лингводидактика. Вып. 3. М., 1993.

⁴ *Лотте, Д.С.* Основы построения научно-технической терминологии / Д.С. Лотте // Вопр. теории и методики. М., 1961.

Terminlarning muhim leksik xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- sinonimiya tufayli aniqlik talabining buzilishi;
- atamalarda ifodalangan tushunchalarning mavhumlik darajasini oshirish;
- atamaning noaniqligi.

Terminlarning o'ziga xos xususiyati bu belgilangan tushuncha bilan yaqin, ko'p hollarda aniq bog'lanadi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari lug'atida, birinchi navbatda, bir so'zdan iborat atamalar mavjud. Ulardan eng keng tarqalganlari quyidagilardir:

- xalqaro so'z-terminlar, masalan: Internet, modem, server, skript;
- leksik ma'nosini o'zgartirmasdan qo'llaniladigan umumiy lug'at so'zi, masalan: amalga oshirish, model, yo'l, loyiha, jarayon, tizim, element, vazifa;
- leksik ma'nosi ilmiy-texnikaviy xususiyatlarni hisobga olgan holda qayta ko'rib chiqiladigan so'z, masalan: terminal, shlyuz, oqim, halqa, blokirovka, qulflash.

Ilmiy (maxsus) matnda nominatsiyaning asosiy vositasi hisoblangan alohida terminologik leksemalar bilan bir qatorda ularning birikmalari (iboralari) ham uchraydi. Ular terminologik ma'noga ega bo'ladilar. Yangi tushunchalar, texnologik jarayonlar, tabiiy hodisalarga ta'sir qilish usullari ko'pincha alohida so'zlar bilan emas, balki iboralar bilan belgilanadi. Bundan tashqari, ba'zi tadqiqotchilar ilmiy matnning leksik birliklarining terminologik qatlami alohida so'z atamalaridan emas, asosan iboralardan iborat ekanligini ta'kidlaydilar.

Ushbu mavzu bo'yicha maxsus matnlarda tugatilgan ot iboralari eng yuqori chastotaga ega, ya'ni asosiy tushunchalar va predmetlar so'z birikmalaridan ko'ra ot so'z birikmalari yordamida ifodalanadi. Ot so'z turkumlari ko'proq umumiy, neytral xususiyatga ega. Qoidaga ko'ra, terminologik iboralar bitta asosiy atama elementini o'z ichiga oladi. Bu odatda ot. Ot so'z birikmalarining terminologiyasi sifatini va hatto murakkab so'zlarning tarkibiy qismlaridan birini tugatish orqali ham amalga oshirilishi mumkin.

Eng keng tarqalgani bizning fikrimizcha, "sifat + ot" kabi iboralar, masalan: katta tizim, axborotli modellashtirish, kassali server, dasturli fayllar, ko'p protokollari tarmoq, raqamli kanal.

So'z birikmalarining ikkinchi eng keng tarqalgan turi bu "ot + ismdagi ot" modeliga ko'ra tuzilgan ibora. U xizmat tugun, uzatish xizmati, tugatish nuqtasi, tarmoq topologiyasi, tarqatish tarmog'i, kirish tarmog'i kabi iboralar bilan ifodalanadi.

Shunday qilib, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari leksikasi bu turli terminologik birliklar (ham bir so'zli atamalar, ham so'z birikmalari) terminologik tizimga birlashtirilgan maxsus leksikasidir. O'rganilayotgan namunadagi terminologik lug'at va terminologik iboralar orasida boshqa terminologik tizimlarning leksik birliklari ham mavjud bo'lib, bu o'z navbatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari lug'atining yana bir leksik xususiyatidan dalolat beradi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ko'plab terminlarini shakllantirishda turli atama tizimlarining terminologik birliklari ishtirok etadi.

Bu ilmiy matndagi turli leksik qatlamlarning o'zaro ta'sirining o'ziga xos xususiyatining mavjudligidir. Misol tariqasida quyidagi umumiy texnik atamalarni keltirishimiz mumkin: axborot provayderi, raqamli tarmoq, ma'lumotlar bazasi va iqtisodiy biznes tizimi, biznes konsalting, franchayzing.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari lug'atining leksik va semantik xususiyatlari rus

tilining o'quv jarayonida texnik universitetlarning birinchi kurs talabalari uchun ham e'tiborga olinishi kerak.

REFERENCES

1. Винокур, Т.Г. Закономерности стилистического использования языковых единиц / Т.Г. Винокур. М., 1980.
2. Гринев, С.В. Терминоведение: итог/ и перспективы / С.В. Гринев // Терминоведение и профессиональная лингводидактика. Вып. 3. М., 1993.
3. Даниленко, В.П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов /В.П. Даниленко // Исследования по русской терминологии. М. 1971.
4. Долматовская, Е.Ю. Подготовка к профессиональной деятельности при обучении языку специальности в неязыковом вузе: пути повышения эффективности обучения иностранному языку в неязыковом вузе / Е.Ю. Долматовская // Сб. науч. тр. Вып. 366. М., 1990.
5. Лотте, Д.С. Основы построения научно-технической терминологии / Д.С. Лотте // Вопр. теории и методики. М., 1961.